

Капитан
Түлүш
Кечил-оол

«Тыва-
Экспо-2014»

Шупту –
эргенги сула
шимчээшкинче!

64 (18491)

25 чылдың
агуст 31-де үнүп эгелээр

http://shyn.ru

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

дар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
май
27

вторник

Демир-орук тудуу 2014 чылда эгелээр

Петербургка болгаш экономиктиг шуулганга дүүштүр РФ-тиң Экономиктиг хөгжүлдө амызы биле Саң-хөө яамызы «Кызыл – Курагино» демир-орук төлевилелин Россияның национал чаагай чорук фондузундан акшандыраарының чугулазының дугайында комплекстиг түңнелге ат салганнар.

2014 чылдың ол шуулганынга киржип турган Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ол болуушкуннун херечизи болган. «Элегес – Курагино» төлевилелин күүседиринге Национал фондунун акша-хөрөңгизинден төлевилелдин өртээниң 40 хуузу тускайлаар, хуу инвестор 25 хуузу хандыраар болгаш 35 хуузу банкыларның чээлиери болур. Фондудан үндүрген акшаны хуу инвестор күрүнеге эгидерин хүлээнген» – деп, Шолбан Кара-оол тайылбырлаан.

Даштыкы экономиктиг банк, Даштыкы садыг банкызы болгаш Ажаалга банкызы Элегестин хөмүр-даш чыдынын сайзырадырыңче болгаш Элегес – Кызыл – Курагино демир-орук тудуунун төлевилелинче 76 млрд. рубльди салырын планнап турар. Оон аңгыда 87 млрд. рубльди күрүне тускайлаар, 54 млрд. рубль – инвесторларның акша-хөрөңгизи.

Владимир Путинниң Кыдатче аян-чорук кылып чораанының соон дарый Элегес – Кызыл – Курагино төлевилелинчэ талазы-биле чогулгалыг шийтирпирни ийи кол

яамының хүлээп алганы таварылга эвес деп, эксперттер санап турар. Шанхайга чоруп турган үезинде ол төлевилелге Кыдат таланың киржилгезин дугурушканы чадавас деп, олар санап турар, ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, Транссибтиң Тывада оруун Россияның кызыгаарындан үндүр – Кыдаттың Урумчи чедир шөөр дээни ол. Ол арга төлевилелге экономиктиг улуг ажыкты болдурар дээрзин сагындыраал.

Оон дугайында ажык-биле чугаалава-даа, Кызыл – Курагино тудуунун чамдык бадыткалдары бар, Владимир Путинниң чугааларында-даа кирип турар. Санкт-Петербургка РФ-тиң Президентизи Транссибтиң тудуун сайзырадыр, ол Кыдат-биле бараан саарылгазының хемчээлин 2020 чылга чедир ийи катап көвүдөдир аргалыг деп демдегледип турган. «Национал чаагай чорук фондузундан акшаландыраар деп Владимир Путинниң салган сорулгаларында «Элегес – Кызыл – Курагино» төлевилели бүрүн дүгжүп турар» – деп, Тываның Баштыңы санап турар.

Хүннүң медээзи

Тываның саналын Күрдума хүлээп алган

«Россия Федерациязының субъектилеринде эптештирилге судьяларының ниити санының болгаш суд участкаларының санының дугайында» федералдыг хоойлуга өскерилгелер киирерин Тываның Чазаа 2012 чылдан оралдажып келген.

Республиканың эрге-чагыргалары регионда эптештирилге судьяларының санын 16-дан 26 чедир өстүрерин саналдааннар, чүге дээрге ынчан баштайгы чаданың судтарын Тываның 9 кожуунунга тургузар арга чедип алдынар болгаш ырак-узак суурларның чурттакчыларына суд камгалалының айтырыы шийтирлеттинер.

Күрүне Думазының пленарлыг хуралында Тываның саналын киирген хоойлу төлевилелинчэ бирги номчулганын эгелээр. Ол дугайында Россияның парламентиңиң адаккы палатазының албан-езуунун сайтызы дыңнаткан.

Республиканың юстиция сайыды Шолбан Монгуштуң дыңнатканын езугаар алырга, немелде суд участкаларын ажыдарын, эптештирилге судьяларының санын көвүдөдирин транспорт айтырыглары, агаар-бойдустуң байдалдары негеп келген дээрзин дыңнаткан. Амгы үеде республиканың муниципалдыг 9 кожуунунда: Мөңгүн-Тайгада, Өвүрде, Сүт-Хөлде, Тере-Хөлде, Тес-Хемде, Тожуда, Чаа-Хөлде, Чеди-Хөлде болгаш Эрзинде эптештирилге судтары чок. Ол кожууннарның чурттакчылары, барык 60 ажыг муң кижини, найысылалдың судтарына кээр ужурга таваржып турар. Ындыг байдал чурттакчыларга дыка-ла таарымча чок.

Тывадан депутат Лариса Шойгунуң чугаалап турары-биле алырга, ол хоойлу төлевилелин «Чаңгыс демниг Россия» партиязының фракциязының мурнады сайгарар айтырыгларының бирээзи кылдыр кирген.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

«Дорт харылзаа»

Май 29-та эртенгиниң шакта «Шын» солунун редакциязынга ээлчег «дорт харылзаа» болуп тер. Оон темазы «Республиканың девискээрин полицияның участок ээлериниң чорудуп турар чээндириглиг хемчеглери».

Чоннун айтырыгларына ва Республика талазы-ле ИХЯ-ның полициязын начальнигиниң оралакчы полковник Март-оол рначы болгаш өске-даа ылдакчылар харыылаар. Асток төлээлериниң ажына хамаарыштыр айтыгларыңарны манап артыс.

Харылзажыр телефон дурлары: 2-01-35, 2-30-69.

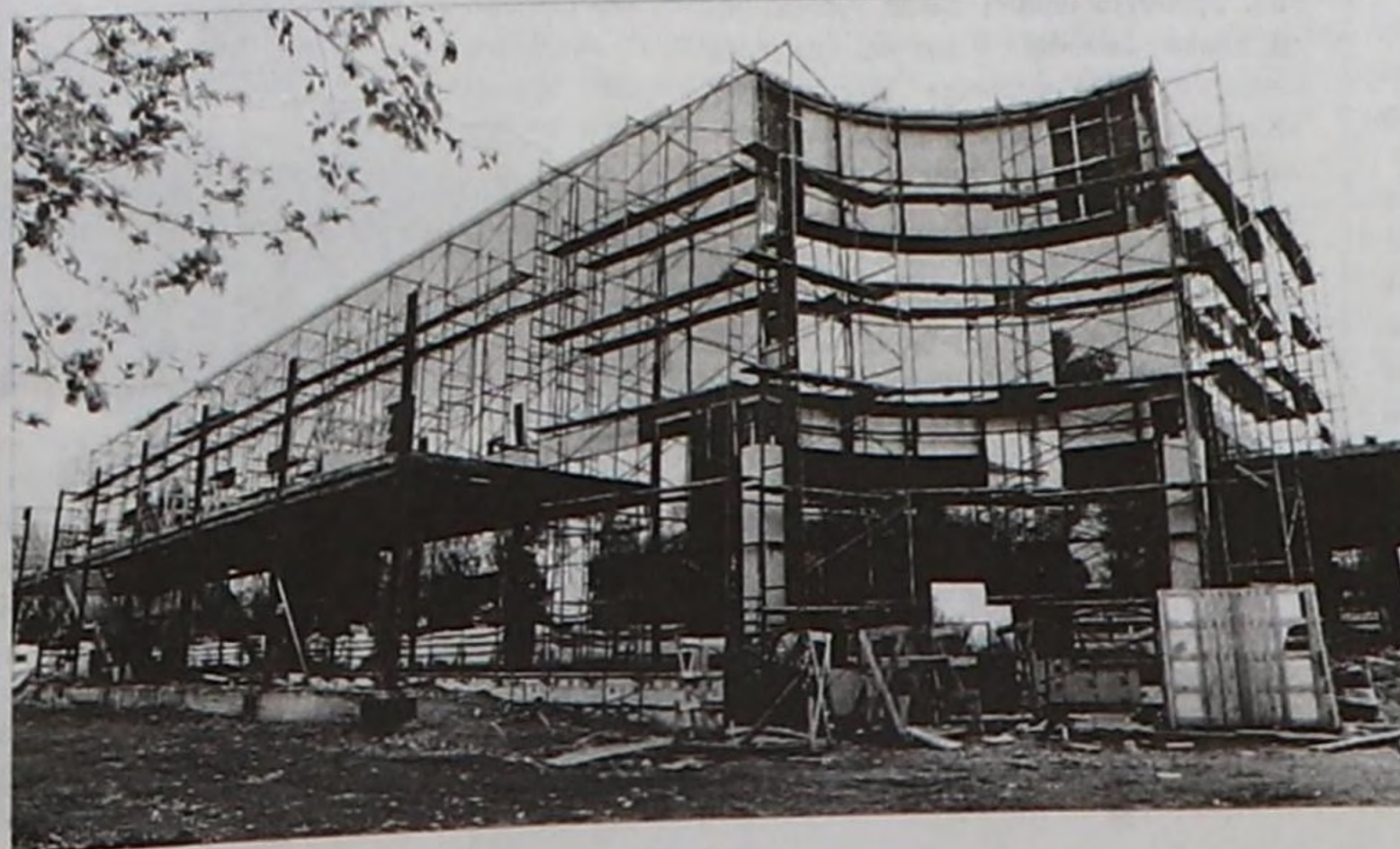
Юбилейниң тудуглары доостур чоокшулаан

Кызыл хоорайда юбилейниң объектилерин тударының болгаш септелге ажылдарының чоруп турарын Чазак Даргазының оралакчызы Александр Свинцовтуң Тудуг яамызының, капитал тудуг эргелелинчэ, керээлиг организацияларның төлээлери-биле эрттиргени үнүшкүннүг чөвүлел хуралга сайгарган.

Тываның болгаш Россияның демнежилгезиниң 100 чылынга база Кызылдың үндөз-

леп тургустунганының 100 чылынга уткуштур хемчеглер-биле холбашкан ажылдар доостур чоокшулап турар, оларның эң нарын болгаш эскет чок кезээ кылдыган. Кол сорулга – үзүктелиштин болгаш графиктен хожудаар чорукту болдурбазы деп хуралга демдеглээн. Капитал тудуг эргелели объект бүрүзүн харыылаар кижини тургускан, ол хүннүң-не ажылды хайгаарап, тургустунган айтырыглары шалыпкын шийтирлеп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Юбилейнің тудуглары доостур чоокшулаан

(Төнүзү. Эгези 1-ги арында).

Аажок улуг өскерилгелерни Енисей хемнин эринде узун дурту 16 километр черде боттандырып турар, ол участок байырлалдың эң кол чери болур ужурлуг. Ажылдарны элээн каш черлерде хары угда кылып турар. Бо хүнге чедир паркта улус кылаштаар орукту септээр, чалдарны бетоннаары, септерни аштап-арыглаары база ханыладыр казары күүсеттинип турар дээрзин капитал тудуг эргелелинің начальнигинин хүлээлгезин күүседип турар Владимир Илкин дыңнаткан. «Өдүгөн» аалчылар бажыңының чанында даштар салыры доозулган, хем эринде бетон куржагларны тургускан.

«Азияның төвү» чаа тураскаалды тударынга белеткел эгелээн, тудугжулар аңаа туттунар фонтанның суг аксыр черин кылып эгелээн. Ындыг тудугларга негелде онзагай, ынчангаш кол кичээнгеи ажилдың шынарынче угландырган. «Хаанның аңнаашкыны» скульптурлуг тураскаал турар черде онгарны каскан, ооң дөжээниң быжыг ханаларын тургускан, суг кирбес кылдыр кылган. Ооң-биле чергелештир эрик дургаар чагылар блоктары тургузар бетон дөжекти куткан, демир-бетон плиталарны тургускан. Төлевилел документациясында кирген ажилдарның чартыы күүсеттинген.

Ол ышкаш хем эринде өске объект туттунуп турар. Уран чүүл мастерскаялары болгаш удуртулганың оран-савазы. Оларның биргизиниң белени — 60 ажыг хуу, ийгизини — 42 хуу.

Национал музейниң чанында шөлду чаартыр ажилды «Новые технологии» КХН чорудуп турар. Ында эрги орукту солаан, чер ажилдарын кылган, кабельди солаан, улус кылаштаар черни чаа технологиялар-биле кылырынга белеткеп турар. Ленин кудумчузунда талада Буян-Бадырдыга тураскаал тургузар черни белеткээн. Бүдүрүлгениң төлээзи Владислав Сафьянов август 15-ке чедир

Национал музейниң шөлдузу-биле чаарттынар деп бадыйткап турар. Улусчу чогаалдыг бажыңында нарын болгаш хөй үе негээр ажилдар кылдыган. Оран-савада шеверлел ажилдары чоруп турар, чаа дериг-хем

рекселдер тургустунган, одалга системазын безин солуп каапкан. Ооң даштыкы хевири шуут бир аңгы болур. Көрүкчүлөр залы чаа сандайлар-биле дериттинген болгаш өске-даа ажилдар кылдыган.

Унүүшкүнүг хуралдың түңүсү.

нели-биле керээлиг органцияларга ажилды бүгү обтилерге ам-даа күштелдире ажилдың шынарынга шың контрольду тургузарын капитал эргелелинге дааскан.

ТР-ниң албан-езузу сайтызын

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ ШЫҢҒЫ НЕГЭЭН

Май 25-те Тывага хаттын күжү секундада 22 метр четкен, ооң уламындан 15 шак 46 минута турда, электри-четки комплекзиниң объектилеринге үзүктелиншиктер болган.

Ооң түңнелинде 12 чурттакчылыг черде (Кызыл хоорайда, Бии-Хем болгаш Кызыл кожуннарда) 116747 кижилер электри чырыы чок арткан. 15 шак 9 минута турда, чырыкты Тывага чурттакчылыг 65 черлерге (Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Тес-Хем, Таңды, Чеди-Хөл, Эрзин кожуннар каттышкан), Моолдун девискээринде бир суурга өжүрген. Республиканың Одалга болгаш энергетика яамызының дыңнатканын езугаар алырга, 20 шак 25 минута турда, чырыкты шуптузунга берипкен.

Бо эртен болган аппарат хуралында Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол электри чырыын катап тургузар дээш чер-черлерге эрес-шудургу ажилдап турган ажилчыннарга болгаш специалистерге өөрүп четтиргенин илереткен. Бир эвес баш удур хемчеглер ап турган болза, мындыг дүвүрээзин эвээш болур турган ийик деп демделээн. «Электри-четки ажил-агыый онза кичээнгеи негеп турар дээрзин дүүнүгү улуг хат көргүстү, ол дээш харысалгалыг кижилер ындыг чүүлдерни болдурбазы-биле кандыг-даа чугула хемчеглер албайн турар. Бир эвес ындыг халап кышкы үеде болза, түңнели берге-ле болур турган» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Республикага идегелдиг энергия хандырылгазын тургузарының талазы-биле доктаамал болгаш дээштиг хемчеглерни алырын энергетиктерден Шолбан Кара-оол негээн. Республика девискээринде энергия четкилериниң байдалын ханы анализтээрин болгаш ооң түңнелин кыска хуусаада кириерин Тываның Одалга болгаш энергетика яамызынга дааскан.

ТР-ниң албан-езузу сайтызындан.

Чылдың-на май 24-те бүгү славян чурттарда Славян бижик болгаш культура хүнүн улуг байырлал-биле эрттирип турар.

Бо байырлалды славян бижимелдин тургузукчулары ыдыктыг Кирилл биле Мефодий ийи алышкыга тураскааткан. Иисус Христостун өөреникчилери болгаш салгакчылары болур ийи алышкы славян азбуканы грек хүрээге тургускан. Эртемденнерниң санап турары-биле, славян бижимел 9 вектин, чижеглеп санаарга, 863 чылында тургустунган. «Кириллица» деп чаа алфавит алышкыларның бирээзиниң адындан укталган. А өскези дузалашкан.

Найысылал Кызылга база Славян бижик болгаш культура хүнүн Арат шөлүнге чоннуң оюн-тоглаазы-биле эрттирген. Байырлал эгелээр мурнунда аңгы-аңгы шөлчүгештерге солун, хөглүг оюннарны, мөөрейлерни уругларга ойнаткан.

Таптыг-ла дүш үезинде шөлге дыңналган коңгаларның эдискизи байырлалдың эгелээнин чарлапкан. Байырлыг концерт программаны Тываның культуразының алдарлыг ажилдакчызы Надежда Пономареваның удуртканы «Октай», «Верея» ансамбльдери ажит-

Чоннуң ниити байырлалы

кан. Ол ышкаш «Ой-да», «Раздолье», «Ивушка» сураглыг ансамбльдерниң чараш күүселделерин чон сонугаан.

Славян бижик болгаш культура хүнүгү тураскааткан чоннуң улуг байырлалы Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун өмүнээзинден республиканың чурттакчыларынга болгаш аалчыларынга байыр чедиришкенин вице-премьер Анатолий Дамба-Хуурак чедирген. «Славян бижик болгаш культура хүнү дээрге бүгү россияжи чоннуң ниити байырлалы-дыр. Чүге дизе орус дыл биске шуптувуска хөй националдыг чурттуң кижилеринге, боттарын чаңгыс аай чону болдурар арганы берип турар. Ол ышкаш бистиң республикада 2014 чылды Тывага Орус дыл чылы деп чарлаан болгай. Ынчангаш аңаа тураскааткан хөй санныг хемчеглер эртип турар. Эң-не кол сорулга — орус дылдың билииниң шынарын экижидери. Ол аныяктарга эргежок чугула, чүге дизе орус дыл келир үеде эки эртем-билиг чедип алырынга, боттарының күзел-соруун болгаш планнарын амыдыралга боттан-

дырар арганы бээр» — деп, Анатолий Партизанович демделээн.

Байырлалга Тываның Улустун гаалчызы Александр Даржай база алган. «Эгезинде сөс турган. Ки төрелгетениң эң-не улуг чедиришкени бижик болгаш ном. Бистиң тыва культуравыс славян культура-биле сырый ырылзаалыг. Бистиң алфавитивис славян алфавитке үндезилеттинген. Орус демең дендии улуг литературага «дээр арганы эвес, а харын-даа аңгы-аңгы нициялыг чогаалчылар-биле найыралдык жыр аас-кежикти бергени дээш аңаа чоргаарланып болгаш өөрүп чоруу мен. Юбилейлиг чылывыста Россияның культуразын Тываның культуразы чок көргүзери болдунмас» — деп, чогаалчы чугаалаан.

«Шимчээшкнде амыдырал» танца сам болгаш «Хөйүнүң ырының демисили» («Битва хоров») мөөрейлерниң тилекчилериниң концерти-биле байырлауламчылаан. Аңаа-ла мөөрейлерни тилекчилерин шаңнаан.

Валерия КОНГАР

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Кызылдың № 5 школа-гимназиязының «Алдын-сай» танцы бөлүү.

Ол шыңгы негелделиг кижиге. Каттышкан аъттыг шериг полугунун биче командирлер белеткээр школазын эң эки дээн шериг кезээ турган. Парадтарга, найыр-чыскаалдарга полктун мурнуку одуруунга чорууру чаңчыл аларган. Ындыг болбастың аргазы чок, келир үениң биче командирлеринден негелде дыка улуг. Түлүш Кечил-оолду бо школаның командиринге томуйлааны таварылга эвес, чүгле чаныш-сыныш чок, негелделиг командир кижиге биче командирлер школазын удуртуп болур.

Түлүш Балдаң оглу Кечил-оолду карактарыныска чуруптарын оралдажып көрээлиңер. Ортумактан куду дурт-сынныг. Аңаа дайынчы Кечил-оол селемезин астыптарга, ооң ужу черге сөөртүнүп чоруур дээр чүве. Үжөн чылдарда аъттыг шеригниң селемези чаңгыс аай узун турган. Өйүндө кырлаң думчуктуг, сарыгзымаар хой карактарлыг, карактарының кирби дорт, терең, бажының дүгү кара, аткаар дырап алган, шала улуг кулактарлыг, бодун ап чорууру шеригзиг. Күш-культураның бүгү хевирлеринге ынак, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг, бот-тывынгыр уран чүүлдерге ынак, чугаакыр, каттырып, хөглөп чоруур, бүгү талазы-биле сайзыраңгай. Ооң аңынак чүүлү — аът спорту база танчылаары. Октябрының Социалисттик Улуг Революциясының 26 чыл болган оюн таварыштыр Ковров хоорайның шериг кезээ биле тыва эки турачыларның каттышкан бот-тывынгыр уран үлүл концерти шериг клувунга болган. Элээн каш номерлерни тыва эки турачылар күүсеткен. Бюрбюнуң «Тулчуушкунче» деп ырызын Оюн Суван-оолдун армошкага үделгези-биле Тываның бөлүк оолдар, кыстарының үүсеткенин ковровчулар диңгиттиг адыш часкаашкыннары-биле шаңнааннар. Ийи селемени ижинге авый-шавый ызырып алгаш, Кечил-оол танчылай ээрге, адыш часкаашкыны ичмиреп үнген: «МОЛОДЕЦ! РАБО!» — дээн сөстөр орус чыл кырынга чаңгылаанып турган.

Араттың Революстуг Шеринге шериг албаны эрттирип турган Түлүш Кечил-оолду Тамбовтун аъттыг шериг командирери белеткээр школазынче өредип чорутканы — база-ла таварылга эвес. 1938 чылда шко-аны чедишкенин дооскаш, араттың Революстуг Шеринге завод командиринге ажылдап турда, дөртөн чылдарның эгесинде ону аъттыг полктун биче командирлер белеткээр шко-аның командиринге депшиткен.

Тываның эки турачылары-ның хууда учет карточказын-а бижилгелерден: Кечил-оол Түлүш Балдаң оглу 1914 чылда Түлүш-Хем кожуунуң Хайыракан музунга төрүттүнген. Кадай-ыг, кадайы Ольга Ивановна, уруглуг: оглу 5 харлыг, уруу харлыг. Өөредилгеге чүткүлүг, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг.

Түлүш Кечил-оол чүгле эш-өрүнүң аразынга эвес, Тамбовтун аныяктарының аразынга үндүткелди чаалап алганы

«Бо материалды ачам тыва эки турачы Михаил Сундуйнун меңээ арттырып каан хөй санныг төөгү документи-лериниң аразындан тып алган мен. Кандыг-даа ном-дептерге ам-даа парлаттынмаан хире».

«Тыва эки турачыларның салгалдары» хөй-ниити организацияның даргазы А.М. Сундуй.

КАПИТАН ТҮЛҮШ КЕЧИЛ-ООЛ

Түлүш Кечил-оол кадайы Ольга Ивановна, оглу Володя, уруу Зоя-биле фронтуже айттарының мурнунда.

билдингир. Тамбовтун ажылчын факультетиниң дыңнакчызы Ольга Борисова-биле таныжып, 1937 чылда өг-бүлө тутканнар. 1938 чылда Кечил-оолдарның өг-бүлезинге оол уруг төрүттүнген. Ону Владимир Борисович кылдыр адап алганнар. Чүге Борисович апарганыл?

Даштыкы чурттардан Кызыл Шеригниң командирлер белеткээр школазынга өөренип турган кижилерге орус ат-фамилия бижээн шынзылга берип турган. Кечил-оолду «Сергеев Борис Григорьевич» дээр турган. Ынчангаш Тамбовтун хамааты бижидилге чериниң тывыскаан херечилели-биле оглу Владимир Борисович апарган чүве-дир. 1942 чылда Кечил-оолдарның өг-бүлезинге база бир өөрүшкүлүг болушкун болган: Ольга Ивановна кыс уруг божан. Ону Зоя Борисовна деп адап алганнар. Владимир орлан-шо-ваа оол бооп өзүп орган. Оглу Владимирни, чаңгыс харлыг чаптанчыг уруу Зояны ынак кадайы, эки Ольгага, арттырып кааш, ыдыктыг дайынче Кечил-оол айттаныпкан.

Бодунга хамаарышкан ажылынга негелделиин, ооң органи-закчы ролун өөренип көргөш, 1943 чылдың эгесинде Кызыл Шеригниң аъттыг шериг ко-мандирлериниң С.М. Буденный аттыг Кызыл туктуг дээди шко-лазынче өөредип чоруткан. Өөре-дилге группазының удуртукчуу подполковник Шляхтинниң би-жээн аттестациясында мындыг одуруглар бар: «Идепкейлиг, шиитпирлиг, корум-чурумнуг, эштериниң аразынга хүндүткел-диг, 2 класс эртем-билигилг, ынчалза-даа ортумак болгаш дээди курстарның билиглерин тергип эки шигээдип алган. Штаб начальнигиниң база полк командириниң албан-дужаалы-нга ажылдап болур. (Тыва АССР-га ажыглап болур. Ф.116, ниң күрүне архиви.

даңзы.1, херек №1).

Деражно дээш тулчууш-кунга капитан Ахмеджановтун удуртулгасы-биле практиктиг дуржулганы шигээдип ал-ган Түлүш Кечил-оол Ровно база Сурмичи, Дубно дээш тул-чуушкуннарга бодунун эскадронун билдиг башкарып, кайы взводтуң уунда берге байдал таваржы берген болдур, ынаар күштерни мөөңнээр, пулеметтун база танкыга удур боолар рас-четтарын курлавырдан чорудар дугайында шиитпирни чогуур үезинде хүлээп алып турган. Эскадронга дөрт адыгжы взвод турар ужурлуг, а Тыва эскадрон-да пулеметтун база танкыга удур боолар взводу бар. Херек апар-ган үеде эскадроннун ажыл-агый дайынчылары, командирлери безин сегиржип алышкыннарга киржи бээр.

Ровнонун чигир заводунга улуг лейтенант Дончуттун взво-дун завод девискээринге камга-лалга турган немецтерниң артык күжү бүзээлей бергенде, капи-тан Кечил-оол шын шиитпирни хүлээп алган. Улуг лейтенант Оолактың, лейтенант Доржунун взводтарының угланышкынын өскерткеш, заводту хостаан болгаш хөй санныг немец ше-риглерни, техниканы узуткаан. Ындыг таварылгалар Сурмичи, Дубно дээш тулчуушкуннарга каш удаа болгулаан. Гвардияның улуг лейтенанты Сат Бүрзе-кейниң взводунга берге байдал таваржы бергенде, эскадроннун старшиназы Куулар Дажы-Серен баштаан дайынчылар, боттары-ның амы-тынын бодавайн, деми-сежип тургаш, маадырлыгы-биле өлгөннөр.

Эки турачыларның эскадрон командири Түлүш Кечил-оолдун шиитпирлиг чоруун Кубань-Кара-Далайжы, 31-ги полктун командири, полковник Ефим По-пов кончук үнелээр турган. 1944 чылдың февраль 16-да ТАР-ның

Чазанга чоруткан чагаазында одуруглардан номчуулунар. «...Дөрткү эскадроннун ко-мандири, капитан Кечил-оол кайда-ла берге байдал тургус-туна берген болдур, аңаа тул-чуушкуннары боду башкарып, дайынчыларны, командирлери тиилелгеже кыйгырып турган. Эрес-маадырлыг чоруу дээш Ленин ордени, Ада-чурт дайыны, Алдар болгаш Кызыл сылдыс орденнери-биле тываларны шаң-наар дугайында дилегни үстүкү командалал черинге кириген. Ровно операциязы дээш дөрткү эскадроннун командири, капитан Кечил-оолду Ленин ордени-биле, ооң сөөлүндө операцияларга ооң маадырлыг чоруу дээш Со-вет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында дилегни кири-ген. Бүгү-ле дайынчы операция-ларга дөрткү эскадрон полктун эң эки эскадрону дээрзин көр-гүскен...»

Маңаа полк командири Ефим Поповтун дугайында каш сөстү кириери артык эвес боор. Да-йынчы походтарның үезинде полковник Попов эки турачы эскадронче онза сагыш салыр, эскадронга бо-ла чедип келир. Кечил-оолдун илеткелин хүлээп алгаш, взводтарны кезип, эки турачылар-биле чугаалажы бээр. Эң-не кол чүве—эки турачыларга тулчуушкунга каш удаа киржип каапкан орус старшинаны не-меп бергени. Полктун ажыл-агый база чепсек черинден чем аймаан, ок-чепсекти орус сөс билбес кижиге алыры болдунмас. Орус старшинаның дузазы-биле Тываның эки турачыларының хандырылгасы эң эки база үзүк-тел чок турган. Эки чүвени эки дээр, багай чүвени багай дээр болгай. Старшинавыстың ат-сывын безин утуп алган бис. Ты-валарны тиилелгеже башкарып турган полковник Ефим Поповту, оода чаңгыс катап-даа, Тываже чалаваан бис.

Түлүш Балдаңович Кечил-оолдун дайын шөлүндө тиилел-гелиг чанып келгениниң сөөлүн-де ооң ажыл-херээниң, хууда амыдырал-чуртталгазының ду-гайында допчузу-биле таныжып көрээлиңер. Ол капитан эвес, а майор шериг аттыг. Кызыл Шеригниң Чиңгине штавының аъттыг шериглер талазы-биле кол эргелелиниң дужаалы езу-гаар Түлүш Кечил-оолга Кызыл Шеригниң майор шериг адын ты-выскаан. Төрээн Тывазынга чанып келгеш, Революстуг Шеригниң аъттыг полугунун штавынга, Тываның арат чону улуг Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезинге эки турачы-биле каттышкан сөөлүндө, Сибирь-ниң шериг округунун Тывада чедиги тускай аъттыг полугунун штавынга ажылдап тургаш, 1945 чылда билдинмес чылдаганын озал-ондактан өлгөн.

Маадырның өг-бүлезиниң, уругларының дугайында кыска-зы-биле бижип көрей. Ольга Ивановна бодунун тускай мер-гежилиниң аайы-биле Тыва Автономнуг Областың көдээ ажыл-агый эргелелинге улуг эконо-мистеп ажылдап чорааш, 1960 чылда аарааш, мөчөөн. Улуг оглу Владимир Кызылдың бир дугаар школазын дооскаш, Но-восибирскиниң садыг институтун дооскан. Элээн каш чылдарда Чөөн-Хемчик райпозунун дарга-зынга үре-түннелдиг ажылдааны дээш, улус депутаттарының район Советиниң депутатынга соңгуттуруп чораан. Сөөлгү чылдарда Респотребсоюзтун Кызылда садыг баазазының директорунда ажылдап турар, буурул баштыг, күш-ажылдың хоочуну. Бир оолдуг, ону Сергей дээр. Германияга шериг албаны эрттирген, танкист. Ол техникага хандыкшылдыг болган. Күчүлүг КамАЗ-биле улус ажыл-агы-йынга херек чүөктерни сөөртүп турар.

Зоя Томскиниң эмчи институ-дун дооскаш, 1964-1969 чылдар-да Туран хоорайга уругларның нерв эмчизинге ажылдап тургаш, өг-бүлезиниң аайы-биле Сочиге уруглар эмчизинге ажылдап турган. Ам Москвада уругларның нерв эмчизинде ажылдап турар. Оолдуг, ону Константин дээр. Ол база чолаачы мергежилин шилип алган. Москвада чолаачылап ажылдап турар.

— Ачаңарның дугайында си-лерниң бодалыңар кандыгыл база уттундурбас кандыг бо-луушкуннар артып калганыл? — дээн мээң айтырымга Влади-мир Кечил-оол мынчаар харыы-лаар болду: «Ачавыс калырда 7 харлыг турган мен, ону ажаага-нын эки билер мен. Зоя бичии кижиге кайын билер. Кырганнары-выс шагда чок апарган. Ындыг болза-даа, төрелдеривис-биле үргүлчү аргыжып чоруу бис».

Михаил СУНДУЙ,
тыва эки турачы.

1988 чыл. Кызыл.

«ТЫВА-ЭКСПО-2014» ДЕЛГЕЛГЕ

Май 23-те найысылалда «Сүбедей» спорт өргөзүнгө XI дугаар «Тыва-экспо-2014» делгелгениң байырлыг ажыдышкынынга Тываның Баштыңының Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит бодунуң болгаш Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун өмүнээзинден тус черниң бараан бүдүрүкчүлеринге база Красноярск край, Алтай, Хакас республикалар, Новосибирск, Томск, Омск областарындан келген сайгарлыкчыларга болгаш Моолдун Увсунур, Завхан аймактарындан аалчыларга байырны чедирген. Оларның соонда байыр чедиринишкенин база улашкан, «Сибэкспосервис» компаниязының директору Людмила Малютин Тываның Чазаның белек кады ажылдажылгазын демдегеп, өөрүп четтиргениниң чылыг сөстөрүн чугаалаан.

Өргөзүнүң даштыкы девискээринде чиик машиналарны, кожавыс моол шеверлекчилерниң чазал кылганы өгнү болгаш чылыдылганың дериг-херекселерин садып алыкчыларга көргүзүп тургускан. А делгем, чараш өргөзүстүн иштинче кирип кээрге-ле, кымыскаак өө дег, Кызыл, Абакан, Красноярск, Новосибирск, Увсунур аймак... деп бижиктерлиг үгектерде барааннарны делгел салган сайгарлыкчылар база аай-дедир шуушкан улуг-бичи кижилер-ле хөй. Делгелгеде бичи үүрмек барааннардан эгелээш, улуг дериг-херекселдерге чедир чүү-даа бар... Тываның Баштыңының Чазаның Даргазының бирги оралакчызы делгелгеде барааннарны сонургал көргөш, Россияның «Техноавиа» КХН фирманың Абаканда филиалының даарап турары тускай идик-хевиле тус черниң бараан бүдүрүкчүлериниң сүттен болгаш алгы-кештен кылыгларын онзалап демдеглээн. Тывага бүдүргөн барааннарны болгаш аш-чем продукцияларын көвүдөдир сорулгалыг угланышкын-биле кызымаккай ажылдап турар тус черниң ажыл-агыйлары база хөй.

Сүбедей спорт комплекзиниң ишти-даштында тудуг, энергетика болгаш чурт-

талга, коммунал ажыл-агый угланышкынныг Кызылдан «Амбир» компаниязы, «Тыва-связинформ» ААН, «Крок-Энерго» КХН, Абакандан «ТехноавиаКрасноярск» КХН, Красноярскиден «Восток-Сервис» ХАН, Новосибирскиден «ТЭЛСИБ» КХН болгаш 20 ажыг улуг-бичи бүдүрүлгелериниң барааннары көскүзү-биле делгелтинген.

Новосибирск, Красноярск, Абакан, Томск болгаш Омскиниң улуг фирмаларының чонга херек барааннары, идик-хеп, аяк-сава, каасталгалар, Тываның болгаш Красноярск крайның ус-шеверлериниң ыяштан, демирден кылыглары, моолдарның сарлык, теве дүгүнден идик-хевиле болгаш аш-чем аймаандан Кызыл хоорайда Далай аттыг балык ажыл-агый бүдүрүлгези Чагытайның лещ, Эрзинде Төре-Хөлдүн шортан, Улуг-Хемниң окунь, плотва болгаш горбуша, далайның өске-даа ыштап каан балыктары болгаш Барнаулдан база Абаканда «Сот» арат ажыл-агыйының ары чигиринден кылыглары, эм оъттардан шай, суксунга чедир бар.

Тыва чоннуң национал аш-

Кызыл кожуундан хуу сайгарлыкчы Дарисю Данзурун.

чеминиң делгелгезинге республика чергелиг 1-ги конкурсуңга, амданныг, чаагай тыва чемниң янзы-бүрү кылыгларын бүдүрүп турары дээш Кызыл кожуундан хуу сайгарлыкчы Дарисю Данзурун, Эрзин кожуундан Айкыс Мандал, Кызыл хоорайдан Сылдыс Монгуш, Тамара Сегина, «Sanny Days» кафезиниң ээзи Айдың Ондар-

ТР-ниң Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш. Иргит, ТР-ниң экономика сайыды Е.Каратаева база хуу сайгарлыкчы Константин Чамьян.

га база колбаса кылыгларын бүдүрүп турар Якоб Нанеташ-виле хүндүлел бижиктерни болгаш белектерни тывыскан.

Бо делгелгени он ажыг муң кызылчылар сонургал кээп, хереглээн барааннарны садып ал турганнар. XI дугаар «Тыва-экспо-2014» делгелгезин ТР-ниң экономика сайыды Елена Каратаева түңнөп тура: «Тыва-экспо» делгелгези бистиң республикавыстың бурунгаар хөгжүлдезинге улуг идиглиг. Чылдан чылче чаартылгалар көвүдөп, киржикчилерниң саны немежиپ турар. Бо XI дугаар делгелгеге ниитизи-биле 88 сайгарлыкчы, ооң иштинде 53-жү «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» губернатор төлөвилелиниң киржикчилери бар. Бистер чүгүл чок-кавы регионнар-биле эвес, кожа чыдар Моол-биле сырый харылзаалыг болгаш арга-дуржулганы солчуп, кады ажылдажылганың дугуржулганын чугаалажып турар бис. Силерниң-биле база катап күскү үеде болур «Тыва-экспо» делгелгезинге ужуражыр бис» - деп, ол чугаалаан.

Үш хүн үргүлчүлээн «Тыва-экспо-2014» делгелгезинге тирикчилерни илередип, түңнөлдү кылган. Шынары бедик барааны дээш Чөөн-Хемчик кожуунуң «Хүндү» көдээ ажыл-

агый сүт бүдүрүлгезинге база тудуг ажылынга чаа хевирлерни ажылдап кылганы дээш Кызыл кожуунуң хуу сайгарлыкчы Константин Чамьянга, Красноярск хоорайдан «АВМега» КХН гараж эжиктери кылып турар улуг бүдүрүлгезинге алдын медальдар биле хүндүлел

зыл хоорайдан хуу сайгарлыкчы Вера Хертек, Таңды кожуундан «Бай-Хаак» КХН, «Детский Центр Престиж» КХН болг «Бизнес-групп» КХН хамажыр.

Тываның мурнуу чүгүн Россия биле Моол күрүнелериниң кызыгаарының чоогун

«Бай-Хаак» КХН-ниң чыгыне директору Вячеслав Союн.

бижиктерни тывыскан. Чонга сүттен янзы-бүрү кылыгларын бүдүрүп турар сайгарлыкчы Айлана Сатка өөрүп четтиришкениниң бижин берген.

Биче болгаш ортумак бизнеске үлүг-хуузу кирип чоруур бүдүрүлгелеривис, сайгарлыкчыларывыс база бар. Оларга «Саяннар» кафези, Кы-

Увсунур аймактың садыг-үлөтүр талазы-биле харылаар даргазы Санж Сэржим база Завхан аймактың төлээзи Бадамхатан өөрүп четтиргенин илередип, моон-даа соңгаар кады ажылдаарын чугааладылар.

Ася БАЗЫР-ООЛ. Чингис Саяның тырттырган чуруктары.

Экономика сайыды Е.Каратаева хуу сайгарлыкчы Айлана Сатка өөрүп четтиришкениниң бижин болгаш белекти тыгып турары.

Кызыл хоорайдан Аяна Монгуш.

Делгелгеде амгы үениң өдүрүлгелери.

ШАГААН-АРЫГДА – WI-FI

сөңнээни ол. Ук төлевилелди «Тывасвязьинформ» КХН (ТСИ) херек кырынга боттандырган. Опто удазынны дораан кожуунун чагырга черинче, Пенсия фондузунун салбырларынче, миграция албанынче, №1 школаже база хоорай эмчизинин оран-бажынынче шөйүп чоруткан. Удатпаанда хөй аал чурттаар 5 бажыны база кошкан. Ол-ла байырлал үезинде хоорайнын стадионунун иштики болгаш даштыкы талаларынга ийи веб-камераларны тургускан. Ооң ачызында «ТСИ»-нин сайтызы дамчыштыр делегейнин кайы-даа булуңундан Шагаан-Арыг хоорайда чүү болуп турарын «онлайн» чурумга көрүп болур. А амгы үеде Интернеттин иделкейжи ажыгларчылары Wi-Fi четкизи таварыштыр «бүгү делегей дузаанче» үнөр аргалыг апарган. 100 метр радиус девискээрге хары угда 50 кижилер Интернетче үнүп болур. Чоорту Wi-Fi ажыгларчыларынга олурар сандайлар дээш, оондаа өске таарымчалыг байдалдарны тургузар бис. Wi-Fi-ны ажыглааны дээш ай санында эвээш эвес акша-көпөөк төлээр бис, ынчалза-даа бистиң аныяк-

Белек биле Батыр эжишкилер: Wi-Fi-нын иделкейлиг ажыгларчылары.

тарывыс, ажы-төлүвүс амгы үе биле дең «базып» чорзун дээш чүнү-даа харамнанмас бис.

Мерген Кыргысович-биле чугаалашкаш, почта чанында Wi-Fi шөлчүгөжинге чедип келдим. Ында элээди оолдар, уруглар эндерик. Холдарында туткан гаджеттеринче шупту «бажын супкан» олурлар. Оларнын чамдыгызы-биле чугаалаштым.

Аяна, 15 харлыг:

— Wi-Fi шөлчүгөжин ажыдып каанынга дыка өөрүп тур мен. Эш-өөр-биле харылзажырдан

ангыда, өөредилгемге херек чүүлдерни Интернет таварыштыр дүргени-биле билип алырдыр мен. Соталыг операторларнын Интернетче коштунар ачы-дузаларынын өртек-үнези улуг, шынары база чамдыкта ындыг-ла кончуг эки эвес боор чорду. Ынчангаш биске Wi-Fi шөлчүгөжинин ажыттынганы аажок улуг ужур-дузалыг болган.

Белек биле Батыр эжишкилер:

— Wi-Fi-ны ажыглаарга эки, таарымчалыг-дыр. Оюн-

нарны дыка дүрген кирип алыр апардывыс. Интернеттен медээ дамчыдылгасы дыка дүрген. «Онлайн» чурумга солун киноларны, мультфильмнерни көрүп турдуvus.

Байыр Хертек, 33 харлыг:

— Чамдык улус бажынын да коштунган Интернет четкизин доктаамал ажыглап турбас болгай. Чижээлээрге, мен хүн бүрүде Интернетче үнмес мен, ынчалза-даа ай санында ол дээш төлөп турар мен. А кажан Wi-Fi турда, кижилер ол шөлчүгөшкө чедип келгеш, шуут халаска херек медээлерни дүргени-биле көрүп, билип алыр. Ол дээрге дыка эки ышкажыл. Ынчангаш хоорайга мындыг эптиг байдалдарны тургузуп бээр дээш үлүг-хуузу кириштирген Тываның Чазааның Даргазынга, кожуун даргазынга өөрүп четтиргенимни илередиксеп тур мен. «Шагаан-Арыг хоорай ийи дугаар Кызыл болур» деп Мерген Кыргысович чугаалап турган. Ол сөстөрүн херек кырынга боттанып эгелээнинин база бир бадыткалы бо-дур.

Азияна ТАУ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

ШАГДААЛАР ТЕРГИИДЭЭН

Хөөмей, каргыраа уран чүүлүнге салым-чаяан-ыг шагдаа ажылдакчыларының аразынга солун өрөй бир дугаар болуп эрткен. Аңаа ИХЯ-нын очуннары, аныяк ажылдакчылары бедик дүрлүүшкүнүг киржи, Азиянын чүрээндер Тыва чуртту алдаржыдып чоруур хөөмей-гыты улам аянчыткан.

Чоннун айыыл чок чоруун дырып, корум-чурумну хайрап чоруур кижилериниң дыг белең эвес уран чүүл иринге боттарының таланын көргүскени кайгамчык. Ылдакчыларның сонуур-ын чаалап алган чараш чегни ИХЯ-нын хуу состав-е кижизидилге ажылы чор-ар эргелелдин начальниги димир Данзы, ИХЯ-нын чуннар чөвүлелинин дар-ы, халажылгада полковник ат-оол Ондар болгаш Тыва тура төвүнүн даргазы, Тыва Улустун мастери Алдар дын удуртуп эрттирген. Ынтылыг киржикчилериниң кей-сыгыдынга үнелелди и-биле Тываның Улустун кейжизи Валерий Монгуш болгаш делегейде ат-сураа ингир «Тыва» ансамблин ан. Шагдаа ажылдакчыла-мындыг арга-дуржулгалыг стернин мурнунга бичии-девидедейн, хөөмей-сыгы-төлөптиг бараалгаткан. Кейге шупту 10 кижилер келген.

Иңчелинде каргырааны чараш, өткүт, уянгылыг күү-ни дээш, ИХЯ-нын хоо-Чөөн Кавказка дайынчы тийишкннеринин киржик-Мурат Дамдын бирги чер-

ни ап үнген. Жюри даргазы Алдар Тамдын Мурат Борагаевичиниң каргырааны 5 аңгы хевирге күүседип билирин, ооң бо талазы-биле арга-дуржулганын онзагайлап демдеглээн. Тыва хөгжүм херекселдеринге болгаш гитарага база хоочун-нун ойнаары кайгамчык. Ооң мурнунда, 1999 чылда, Мурат Борагаевич республиканың салым-чаяанныг өг-бүлелеринин аразынга мөөрейге 3-кү черни чаалап алгаш, бодунун кадды төрөөн акызы-биле Польша-же четкеш келир аас-кежиктиг болган. Аңаа «Ай-Херел» бөлүү (өг-бүлениң бөлүү) делегей чергелиг «Чөөн чүктүн уян үннери» фестивалдың лауреаттары болган. Ол ышкаш Россия чергелиг ыры мөөрейлеринге алышкылар шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

ТР-ниң ИХЯ-зының ОШАЧКИ албанының инспектору Мерген-Херел Ховалыг ийиги чергени чаалап алган. Аныяк-даа болза, дендин талантылыг шаг-даа ажылдакчызы 2007 чылда Россияның ИХЯ ажылдакчы-ларының аразынга «Национал езу-чаңчылдарны кадагалап арттыраары ыры мөөрейинге база ийиги черни чаалап алган. Бо удаада мөөрейге үшкү чер-ни ИХЯ-нын «Кызылский»

Мөөрейниң тилекчизи Мурат Дамдын.

ОШАЧКИ кезээниң инспектору Эдуард Кара-Салга тывыскан. Ол каргырааны 5 аңгы хевирге арыг күүсеткеш, тилекчилер санынче кирген. «Хөөмейниң тергийн күүсекчизи» номинацияга ИХЯ-нын хоочуннар чөвүлелинин даргазы Марат-оол Ондар төлөптиг болган. Бо дарганың саналдааны-биле мындыг чараш хемчегни эрт-

тирген дээрзин сагындырайн. «Каргырааның тергийн күүсекчизи» номинацияга шаңналды ИХЯ-нын хоочуну Виктор Даржайга тывыскан. Мөөрейниң эң улуг назылыг 84 харлыг киржикчизи Сенди-Сүрүн Санчыевич Монгуш «Өгбелерниң салгалы» деп тускай шаңналды бүзүрелдин-биле чаалап алган. Милицияның халажылгада бо

капитаны Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи болгаш Тываның Улустун хөөмейжизи-дир.

Полицияның өске-даа ажылдакчылары аңгы-аңгы номинацияларның шаңналдарына төлөптиг болганнар. Шагдаа ажылдакчыларының аразында арга-дуржулгалыг артистерден дудак чок талантылыг, салым-чаяанныг кижилер бар дээрзи жюрини болгаш көрүкчүлери кайгаткан.

Алдар Тамдынның чугаалап турары-биле алырга, ТР-ниң Иштики херектер яамызы хөөмей-сыгыт, каргырааның алдар-адын улам бедидип, мындыг хемчегни бедик дең-нелде эрттирген. Моон өске албан черлери үлегер-чижек алыры чугаажок. Ооң мурнунда бо бодалды амгы үеде бистиң аравыста чок РФ-тин алдарлыг артизи, Тываның Улустун хөөмейжизи Конгар-оол Ондар идип үндүрүп турган. Марат-оол Идамовичиниң ону херек кырында бир дугаар боттандырганы канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Алдар Тамдын киржикчилериниң бедик деңнелде күүселдезин магадаан. Бо мөөрейге киришкен шупту хоочуннар, ажылдакчылар удавас болуп эртер хөөмей хорунче чалаттырган. Ол ышкаш мөөрейниң тилекчилери болгаш көрүкчүлери-ниң сонуургалын чаалап алган «Барыын-Хемчик» ОШАЧКИ салбырының инспектору Ай-Даш Саая июнь 30-де эгелээр «Хөөмей-2014» делегейин хөгжүм симпозиумунга киржир.

Алдинай БАДЫ-ХОО.

Хүндүлүг ада Валерий Ховалыгович Кара-оолдун 75 харлаан юбилейи-биле

Тываның база бир алдарлыг оглу Валерий Ховалыгович Кара-оолдун өскөн-төрзөн чери — кайгамчыктыг онза-чараш чурумалдыг, кат-чимистиг, шулурткайндыр агып чыдар кара суглуг Кожай сууру. «Кожай биле Торгалыгны кончуг топтап көрүңерем» деп чоннуң ырлажып турары-даа анаа эвес. Ада-иезиниң ажил-ижи ол үеде МЧАЭ (мал, чер ажил-агыйының эвилели) мал, чер ажил-ижи-биле холбаалыг чораанындан адазы ашак ажы-төлүн мал, чер ажилыңга өөредип, кижизидип чораан.

Валерий Ховалыговичиниң ада-иезиниң кыштаа Аргалыкты дагларынга турган, ол ада-иезиниң хожон кадаржып өзүп келген. Адазы оглунга мал-маган кадартырындан аңгыда, аңнаарыңга база өөредип, койгуннап, өзеннерге дузак салыр турган. Тайга эдээ болгаш, ол черлер аң-мең-биле элбек оран чүве-дир. Хуу ажил-агыйлыг турганы-биле Валерий Ховалыговичиниң адазы оолдары-биле Ээр-Хавак деп черге тараа тарып, ажаап ап чораан. Күзүн тараазының дүжүдү кончуг-даа чаагай боор. Адашкылар чаагай дүжүдүн ажаап алгаш, келир чылгы үрезинин ол-ла шаңга уургайлап алыр чорааннар.

Кажан Тываның бүгү кожууннарынга МЧАЭ-лер дүжүп, колхозтаашкын эгелей берген үеде Валерий Ховалыговичиниң ада-иези Чаа-Хөл кожуунунуң Кара-Тал сумузунга көжүп келгеш, «Тиилелге» колхозун тургузушканнар. Валерий Ховалыгович ада-иезиниң колхозтун тургустунары дээш эт-сеп, мал-маганын садып турганын сактыр. «Бистиң эвээш чылгы малывыстан мээң ынак чүгүрүк Калдар-Белдирим ында чоруткан» — дээр киж.

Валерий Ховалыговичиниң адазы оожум-толтуг, кезээде бодамчалыг чоруур. Ол тааклы тыртпас, арага-дары ишпес. Ада-иези Тыва АССР-ниң алдарлыг малчынары чораан. Ажил-ишчи, эрес-кежээ ада-иези беш ажы-төлдү азырап, өстүрүп, бут кырынга тургузуп, амыдыралдың белең эвес оруунче үндүргеннер. Беш ажы-төлүндөн үш киж дээди өөредилге черин доозуп алган.

Чаңгыс чер-чурттуувус, афган дайынының киржикчизи Антон Фабрикович Хертектиң адын мөңгөжиткен. Оң кол байырлыг кезээ — Антон Фабрикович Хертектиң адын эдилээн кудумчуда Кара-Хөл ортумаа школазының чанынга афганчының ат-сывын, чуруун сиңилбээн мрамор тураскаалды тургускан. Суурувуска мындыг төөгүлүг самбыраны ажыдарыңга улуг үлүг-хуузуң кири-

Валерий Ховалыгович боду эрги Чаа-Хөл ортумаа школазынга өөренип чораан. Аңаа өөренип тургаш, хөй-ниити ажилыңга идепкейлиг киржип келген. Школаның өөредилге комитетиниң даргазынга база турган. Хаак спортунун талазы-биле школаның шилиндек команданың кежигүнү бооп, районнун, республиканың (ол үеде Тыва область) маргылдааларыңга эки түңнелдерлиг киржип чораан. Ол үеде күш-культура башкызы Владимир Тихонович Бахтин күш-культура кичээлдерин кончуг солун кылдыр эрттирип турганындан уруглар спортту дыка сонугаар. Оң уламындан Валерий Ховалыгович хаак спортунуң чажыттарыңга школазыңа шиңгээдип алган болгаш, эң эки түңнелдерни Кызыл хоорайга маргылдааларга көргүзүп турган.

Эрги Чаа-Хөл школазын дооскан соонда Чаа-Хөл кожуунуң Булуң-Терек школазынга күш-культура башкылап эгелээн. Валерий Ховалыгович улаштыр Красноярскиниң педагогика институтунга өөренип кирип алгаш, ону дооскан соонда төрзөн Тывазынче чанып келгеш, Чаа-Хөл кожуунуң Булуң-Терек школазынга башкылап база

директорлап ажилдаан.

Валерий Ховалыгович Кара-оол үр үелерде совет, партия ажилдакчызы бооп, Улуг-Хем, Таңды, Кызыл, Каа-Хем кожууннарга школа директорлап, көдээ Советтерге даргалап чораан. Үш оолдарын база-ла шыңгы сагылга-чурумга, спортчу дадыгышкынга болгаш бурунгаар чүткүлге кижизиткен.

Валерий Ховалыгович хөй-ниити ажилыңга киржип чораанындан аңгыда, уран-чечен чогаалга сонугалдыг болганы-биле «Алдар-ады мөңгө чит-пес» (2010 чыл), «Төөгүде арткан силер» (2012 чыл), «Ыдык күштүг Будда бурган» (2013 чыл) номнарны чырыкче үндүрген. Анай Балчыровна-биле 2014 чылда «Эчис-сорулга, чаарттыңан Тыва» деп номну үндүрген. База кады кырааны Анай Балчыровна дараа-зында номнарны чырыкче үндүргүлээн: «Иениң өөрүшкүзү» (2009 чыл), «Будданың оттуушкуну» (2011 чыл).

Оолдары Леонид, Юрий Новосибирскиге Шеригниң дээди политучилищезин дооскаш, Леонид — Монголияга, Юрий Узбекистанга шериг албан-хүлээлгезин эрттирип, Афганистанга интернационалчы албан-хүлээлгезин күүсеткеш келген. Олар маадырлыг чоруу дээш хөй-хөй орден-медальдарның эдилекчилери болганнар. Хеймер оглу Шолбан бичизинден тура өөредилгеге кызымаккай. Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем школазын алдын медаль-биле дооскан соонда, Свердловскиниң күрүне университетиниң полит-социолог факультетин дооскаш, ол-ла хоорайга эртемниң аайы-биле аспирантуразын база дооскан. Ол 32 харлыында депшип, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң парламентиңин даргалаан. Амгы үеде Тыва Республиканың Чазак Даргазы, Россияның Күрүне Советиниң кежигүнү.

«Бистер кайывыс-даа «Күш-ажыл-дың хоочуну» деп медальдарның эдилекчилери бис. Хүндүлүг дыштанылгада олурзувусса-даа, оолдарывыс ажы-төлүн кижизидеринге үлүг-хууусту кирип чоруур бис. Эвээш биче-даа

болза, мал-маганны көдээде огородту тарып, чечектерни бажбалконга өстүреринге уруглары өөредип турар бис» — деп, Валерий Ховалыгович чугаалаар.

Хүндүлүг ада Валерий Ховалыгович Кара-оолдун юбилейи-биле байыр дирип, адаанда каш одуруумну багаттым.

АМЫР-ШӨЛЭЭН ЧУРТТАНАР.

Чажыңда, оолак шааңда Чалгынналып ужуккан дег, Чаржып, ойнап өскөн чериң — Чаа-Хөлдүң Кара-Тал суур.

Эге класс эжиин ажып, Эртемнерниң эге билин Эң-не баштай өөрениңин Эрги Чаа-Хөл школазы.

Арат-чоннуң ажы-төлүн Амыр-дыш чок өөредир, Ажил-ишке билдир, Алдар-аттыг башкы чордун.

Арбан-суму, кожуун чедир Арат чонга бараан болуп, Айтып-сургап, даргалаан сен, Арай биче чажыңдан-на Ажы-төлүң-оолдарыңны Ажил-ишке өөредип, Аажок кызып сургаан сен.

Ада-чуртка-Тывазыңга Арат-чонун, чуртун баштаар, Албан-ажыл кыла бээрге, Ада-ие өөрүшкүзү.

Ада база кырган ада, Ажы-төлүн, уйнуктарын Аразыңда ол-ла хевээр Азыражып, көржүп чор сен.

Аныяңдан кады чурттаан Аксың-кежи — ынак эжиң Анай Балчыровна-биле кады Амыр-шөлээн чурттаңар-ла!

Мартын САНДАЙ-ОО

Россияның журналистер элелиниң кежигүнү.

МААДЫРНЫҢ ЧЫРЫК АДЫНГА

Бо чылын Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылында совет шериглерни Афганистандан үндүргенинден бээр 25 чыл оюнга база Антон Хертек маадырның 50 харлаан юбилейин таварыштыр шериг-патриотчу кижизидилгеге тураскааткан солун хемчег Бай-Тайганың Кара-Хөлге болуп эрткен.

Чаңгыс чер-чурттуувус, афган дайынының киржикчизи Антон Фабрикович Хертектиң адын мөңгөжиткен. Оң кол байырлыг кезээ — Антон Фабрикович Хертектиң адын эдилээн кудумчуда Кара-Хөл ортумаа школазының чанынга афганчының ат-сывын, чуруун сиңилбээн мрамор тураскаалды тургускан. Суурувуска мындыг төөгүлүг самбыраны ажыдарыңга улуг үлүг-хуузуң кири-

ген «Чаңгыс демниң Россия» политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырының даргазынга, Дайынчы акы-дуңмалышкы ниитилелиниң даргазы Сергек Шактарга, ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентиниң) депутады, эрес-дидим афганчы Юрий Кара-оолга Кара-Хөл сумузунуң бүгү чонунуң өмүнээзинден өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Байырлыг митинг-чыскаалга Кара-Хөл ортумаа школазының тус-тузунда дөмей идик-хептерлиг сургуулдары болгаш башкылары, чагырга болгаш көдээ Культура бажыңының ажилдакчылары, «Сайлык», «Сайзанаа» уруглар садтарының, участок эмнелгелериниң командалары, маадырлыг афганчының эш-өөрү, төрөл-дөргүлү бедик көдүрлүүшкүннүг чыскаалыпкан. Амыр эвес дайын-чаага

эрес-дидим чоруун чаңгыс эвес удаа көргүскен хүндүлүг афганчының чырык адын сактып мөңгөжиткен езулалды кылган. Бо солун хемчег аныяк салгалга канчаар-даа аажок өөредилгиге болганы чугаажок. Оң соонда командалар аразыңга спортчу маргылдаалар болуп эрткен. Киржикчилерни болгаш тиилекчилерни деткип шаңнаан А.Ф. Хертектиң төрелдеринге, ырак-чооктан келген чаңгыс классчы эштеринге улуу-биле өөрүп четтирдивис.

Суурнуң чону, афганчының эштери: Эрес Иргит, Артур Кунчун, Эрес Өлзей, Тимур Салчак дээш, өскелер-биле-даа аажок сонугалдыг ужураштывыс. Сактыышкынныг кежээге, оюн-тоглаага киржип чедип келген кожуунуң культура ажилдакчылары, кожуун чагырга даргазының оралакчызы

Сайсуу Тугжур-ооловна болгаш көдээ Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Роза Донгак Антон Фабриковичиниң дугайында чырыкче үндүрген материалдары-биле чыылганнарны таныштырып, афганчының дугайында чылыг-чымчак сөстөрни чугаалаан. Антон Фабрикович Хертектиң дугайында батальонун дайынчызы Александр Ружин мынчаар чугаалаан: «Антон Фабрикович бодунуң 29 харлыында шиитпирлиг, шыңгы, башкарыкчы чоруу-биле өскелерден ылгалып турган. Ол — бодунга бүзүрелдиг, чаныш-сыныш чок дидим киж. Антон Хертек батальон командири (улуг эрге-дужаалдыг) турган-даа болза, биске кымдан-даа артык эргим киж кылдыр артыккан».

Афганистанга дайылдажы-

ры аажок берге турганың дайынчыларны сактып чугаала Тыва дайынчыларлыг полк Р. суурга турумчуп доктаагаш, а чут, аарыг-аржык дээш бигелерни аңаа шыдамык ажы эрткеннер. Ол дайынга да хөй чаңгыс чер-чурттууларын бажын салган болгай. Олның чырык аттары чонунуң эрээнде кезээ мөңгөде арткан. Школаның башкылары Антон Фабрикович, Аида Бороң-ооловна маадыр Антон Хертектиң дугайында видео-чуруктарын солун таныштырылганы кылган. Төөгүге артар солун хемчегни чуруктарын, видео-көргүзүү материалдарны школа музейиниң эргелекчизи Аида Бороң-ооловнага байырлыг байдалда дамчыдып берген.

Долбан-кыс ХЕРТЕК

Кара-Хөл суму чагыргазының даргазы.

Бай-Тайга кожуун.

ТУДУГУ ДЕМНОЖИГЕ
ASIA-SIBERIA
чыгышты ундурбасини аргалары

"Азия-Сибирьден"
автомашинаны ойнадып ал!

Өске белектер база бар:
- чадаг-терге;
- соңга кылдыртып
алырының сертификаттары;
- жалюзи;
- соңга аштап-арыглаар
херекселдер болгаш өске-даа чуулдер.

Кылагар (соңгалар, балконнар, кирер бөлүктөр, пвх-дан болгаш алюминийден эжиктер)
продукцияны садып алгаш, **автомашина** ойнадып алыр аргалыг боор силер!

Кызыл хоорай Интернациональная кудумчузу, 6 тел: (39422) 2-24-51, 8-923-217-67-87
Калинин кудумчузу, 122а ("Фрактал баазасы") тел: (39422) 5-22-45
организатору ИП Макаренко И.В. Деткимче лотереяның долу медээ болгаш дүрүмненин
www.asia-siberia.ru сайтыдан номчунар! Эрттирер үези 15.05.2014 чылдан 15.05.2015 чылга чедир.

«РОССИЯНЫҢ ЭЖИКТЕРИ» САДЫГ

950 рубльден өрү өрээлдер эжиктери болгаш
2900 рубльден өрү даштыкы эжиктер.
Купе, Гармошка, дүрүп турар «Номчугаш» деп эжиктер.
Аркалар, чылыг шала, ПВХ плиткадан шала шывыглары.

Ажылдаары: пон.-субб. 9.00-18.00 ш.

Улуг-хүн — дыштаныр хүн.

Кызыл хоорай, Титов кудумчузу, 7.

Тел. 8 (39422) 2-16-93, 8-923-262-1111

Өртектөр парлаан үезинде шын болур.

(Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.)

НОМЧУКЧУЛАРГА САНАЛ

Бистиң солунувуска рекламаның болгаш PR-материалдарыңарны
рладырының талазы-биле кады ажылдажылгаже Силерни чалап тур
с. Силер чүгле рекламаны биске парладып алыр эвес, силерниң
ганизацияңарның дугайында таныштырылгач материалдарын база
гыдып болур силер, ынчан реклама улам дээштиг апаар. Бистиң PR-
ециалистеривис силерниң барааннарыңарны болгаш ачы-дузаңарны
йү-биле алырының аажок дээштиг аргазын ажылдап кылырыңа
за боттандырырыңа дузаны чедирер.

Информастыг салдар чедиринишкиниң элээн дээштиг аргазы бол-
PR-чүүлдерни болгаш рекламада кириген дыңнадылгач кады
рладыры болур (парлаттыңан чүүлдү номчааш, силерниң ачы-дуза-
рыңа ал турар кижилер реклама медээлерин долу шынгадып алыр).

Хууда сайгарлыкчыларга болгаш албан черлеринге: информастыг
аңадылгач болгаш рекламаның өртээ — 1 дөрбелчин-см — 20 руб;
Тус-тус кижилерге — 40 сөс чедир — 200 руб., 40 сөстен өрү — 1
стүн 6 руб., 1 фото-чурук — 200 руб.

Солунуң үнер хуннери: вторник, четверг (8 арынныг), суббота
2 арынныг, ТВ-программа бар)

Долу медээни дараазында номерлерге долгааш, билип ап бо-
р силер: 8-913-340-90-09, 8-923-264-22-22, 8(39422)2-03-90.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу,
0, 2-ги каът, кабинет №11

Күш чок деп санаар

2002 чылдың октябрь 11-де
Тыва Республиканың № 743
октаалы-биле Тамара Сун-
деевна САРЫГ-ЛАМАНЫҢ
дынга тывыскан С №540480
Күш-ажылдың хоочуну» деп
ынзылганың читкенин барым-
далааш, ону күш чок деп са-
нар.

Чеди-Хөл кожуунуң ГУ-
ПФР Тамара Сундеевна
АРЫГ-ЛАМАНЫҢ адынга
тывыскан №012814 пенсия шын-
ылгазын читкенин барымдаа-
лаш, ону күш чок деп санаар.

Тамара Сундеевна САРЫГ-
ЛАМАНЫҢ адынга тывыскан
дүрүмнениң пенсия камгаладыл-
гының № 041-280-125-02
ынзылганын читкенин барым-
далааш, ону күш чок деп са-
нар.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

«Тываавтотранстың» өөредилге-курс комбинаны-
ның автошколазы дараазында мергежилдерге өөреди-
ри-биле чыылданы доктаамал чорудуп турар:

-«А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВЕ», «СЕ» категорияның
чолуаачылары;
-айыылдыг чүүк сөөртүр чолуаачыларны (ДОПОГШ);
-пассажирлер аргыштыларының орук-шимчээшкни
дүрүмүнүн талазы-биле техминимум;

-бүгү хевирниң чолуаачыларының стажировказы;
-удуртукчуларга болгаш өрттүн айыыл чок чоруу дээш
харысалгалыг кижилерге ыяп дужаар өрт-техниктиг ми-
нимум талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлөвирни үзүктөп болур, кичээлдерниң графиги өскер-
лип турар, өөренип турар кижилерге тус-тус хамаарылга.

Айтырыг тургузар телефон:

(39422) 2-71-37; 2-90-09.

Полевая кудумчузу, 120.

Долгаңар, келиңер, өөрениңер, бедик мергежилди
чедип ап, оруктарның ээлери болуңар!

№1281 лицензияны 2011 чылдың 06.14-те ТР-де
Өөредилге хайгааралының албаны тывыскаң.

Уругларның НЕВРОПАТОЛОГ ЭМЧИНИҢ

хүлээп алышыкыны

Кызыл хоорай, Каа-Хем
кудумчузу, 2 (парк дужунда).

Ажылдаар шактары:

09.00-18.00.

Улуг-хүн — дыштаныр хүн.

Харылзажыр телефону:

8-923-267-47-29

Эмнээшкни таарышпайн
барып болур, эмчи-биле сү-
мележир херек.

Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013
чылдың ноябрь 22-де Тыва Респуб-
ликаның Каддык камгалап ханызы ты-
выскаң.

(Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.)

КЫЗЫЛДЫҢ ӨРҮМНЭЭШКИН КОМПАНИЯЗЫ

СУГ АЛЫР КУДУК-
ТАРНЫ ТААРЫМЧА-
ЛЫГ ӨРТЕКТЕР-БИЛЕ
ӨРҮМНӨП ТУРАР.

КОЖУУННАРДАН
ЧАГЫГЛАРНЫ ХҮЛЭЭП
АП ТУР БИС.

Тел. 8-923-547-13-07 —
Евгений,

8-923-262-20-85 —

Сылдыс.

Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагы-
дар болза, өртээниң 50 хуузу баштай төлөп алыр.

Өртээ Новосибирск хоорайны.

«Регион 17» КХН, Интернациональная
кудумчузу, 155,

(2 дугаар каът) Тел. 8(394-22)-6-60-40,
8-913-358-08-88.

Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.

Ие (өг-бүлениң) капиталының

акша-хөрөңгизин бажың тударыңа, бажың
(чурттаар дача) садып алырыңа ажыгларары-
биле чээлини бээр.

Тел. 8-923-389-70-57, 8-923-543-05-47.

(Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.)

Пилорамалар ленталыг, тегерик, рамалыг.

Хюмнар дүрүп-көргөсөп

«ЛЕНТА-ПРОФИ»
Кызыл хоорай,
Комсомольская
кудумчузу, 97
www.lentapr.ru

Сертификаттыг Төлөвирлиг үндөжиге парлаан

чаа чүүл
8-950-410-00-10

Ветеринарлыг аптека «Эзим-Адаада» КХН

биркалар, биркачтар, дыргак кезер хачылар
садып турар.

Адреси: Кызыл хоорай, Улуг-Хемская кудумчузу, 14
Садыг павильону ГРЭ. Тел.: 8-923-381-8169.

(Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.)

КлиматСервис

Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу 54
Т: 8(394-22) 5-29-85, 8-923-261-7070

Садып турар, эштеп тургузар, арыглап септеп бээр.

- Агаарны арыглап сериндедир кондиционерлер.
- Хат-салгының сериндедикчи вентиляторлар.
- Агаар сериндедир херекселдер
- Агаарны арыглаар херекселдер
- Суг чылдыр херекселдер
- Бажыңга болгаш үлөптүрге ажыгларар вентиляция
- Чылыдыкчы — каминнер
- Чылыг бээр херекселдер.

Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.

«ТУДУГМАТЕРИАЛ» МАГАЗИН

(Кызыл хоорай, Маяковская кудумчузу, 91)

- цемент, ДВП, ДСП, ЛСДП, сэндвич, панель, ротгипс, пакля;
- гипсокартон, гипсоволокно, СМЛ, (четчелээр);
- профлист, металлочерепица;
- шифер, изоверлер, шой радиатор, демир сывырындак СИП-4;
- пенопласт, dranka, шпатлевка.

Дүштеки чапсар болгаш дыштаныр хүн чокка ажылдаар бис:
09.00—19.00 шакка чедир.

Тел. 6-65-37; 8-923-268-82-24; 8-923-262-95-80.

Төлөвирлиг үндөжиге парлаан.

Бистиң энерелдиг, эргим, ынак ававыс, кырган-ававыс, кады
чурттаан эжиниң быжыг чөлөңгизи, хөй санныг дунмалары-
ның хүндүткелдиг угбазы, даай-авазы, чеңгези, бүгү назынын-
да «Мөрен» совхозка үр-түннелдиг малчынап чораан, хөй-
хөй шаңнал-макталдарның эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну,
тылдың ишчизи, киржикчизи **Бөмбөз Кыргысцова НАМДАЛ**
83 харлыында чоок кижилеринден, чырык черден мөңгези-
биле чарлып чоруткан.

Бистиң ажыг-шүжүүвүстү үлежип, моральдыг болгаш мате-
риалдыг дуза кадып келген болгаш сагыш-сеткилдин детким-
чезин көргүскен Эрзин кожуунуң чагыргазыңа, Мөрен суму
чагыргазыңа, Мөрен ортумак школазының коллективинге,
«Убса-Нур ыйгылаажы» заповеднигинин директору Канзай
Вячеслав Ивановичке, Эрзин кожуунуң участогунуң даргазы
Дажымба Тимур Даниловичке болгаш коллективинге, ававыс-
тың хөй санныг кады төрээнеринге, Кызылдан келген хөй л,
санныг төрелдеривиске, кудаларывыска база Мөрен сумузуңуң
чонунга, дөргүл-төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, шупту чонувуңуң
ка бистиң кажыыдалывысты үлежип келгени дээш сеткилиг
ханызындан четтиргенивисти илереттивис!

Өөнүң ээзи, ажы-төлү, кенээттери, уйнукта — дан.

Иван Ярыгин аттыг спорт өргээзинге уран гимнастика залыгга массалыг информация чепсектериниң журналистеринге, сайгарлыкчыларга болгаш өске албан черлеринден күзелдиг улуска «Сергек, омак эртен» деп чонну кадыкчаагай амыдыралче кыйгырган төлөвилел-биле таныштырылга болган.

Аңаа төлөвилелдин автору
Адам Текеев, Кызыл хоорай-
нын культура болгаш спорт та-
лазы-биле департаментизинин
удуртукчузу Эртине Конгар,
спорт комплекзинин тренер
башкылары Ольга Ооржак,
Ольга Удод, Роберт Күнзек
олар келген аалчыларнын ай-
тырыгларынга харыылаан. Бо
төлөвилелди Тыванын билдин-
гир спортчулары шупту деткип,
күзелдиди-биле киржир деп ту-

pap.

Организакчылар бо төле-вилел-биле хоорайның солагай талакы дачаларының чурттак-чыларын хаара тудар сорулга-ны салып турар. Ол девискээр-де чүгле школачыларның саны 600 ажыг бооп турары-биле хол болгаш бут бөмбүү ой-наар спортчу шөлдерни туда-рын Кызылдың Төлээлекчилер хуралының депутаттары санал-даан. Эң-не кол чүүл — бөдүүн чурттакчы чоннуң идепкейлиг киржилгезин организакчылар маңап турар.

Эртенгиң-не хоорайның 5 аңгы черинге: Сүбедей спорт өргээзинче, Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионунче, Аныяктар сесерлиинче, школа-интернат болгаш Кызылдың транспорт техникумунуң девискээринче 06.45 шакта "Мээң соом-биле маңна" деп эртен, кеежэ маңаарындан аңгыда, 07.15 шакта сула шимчээшкин-нерже күзелдиг улусту чалап турар. Кеежээ 20.00 шакта фитнес, йога, гимнастика кичээлдерни

Алена Удод-биле сула шимчээшкин үезинде.

организаастаанын Эртине Конгар
дыңнаткан.

«60 хардан өрү» клубтун кезигүгү, 82 харлыг Көк-кыс Донгакка, Максим Мунзук аттыг «Дерсу Узала» фондунун директору Светлана Мунзукка, журналистер болгаш сайгарлыкчыларга уран гимнастикага Россияның спорт мастери Алена Удод кыска сула шимчээшкин.

нерни кылдырган. Ооң кир-
жикчилеринге организақылар
жетоннарны үлээн. Кым хөйну
чыып алыр болдур, ол кижиге
деткикчилер спортчу дериге
херекселдерни бээрин аазап
турар. Төлевилел май 26-дан
эглээр болгаш үш ай дургузунда
уламчылаар. Ынчангаш ооң
киржикчилери улам немежип
көвүдээр чүгөжөк.

Амгы шагның урууга
чээшкин чок, чүгле ком
телевизор баарына о
хөй болуп турары чажа
Ынчангаш эртенги сул
чээшкин оларның спор
нуургалын оттуар д
төлевилелдің киржик
демдеглээн.

Деткичкилерниң ар
— «Беби-комфорт», «Х
«Спорт-сити», «Спорт
«Спарта» садыглары
«Тывахарылзааинформ
олар. Тывага спорттун
жүлдезинге үлүг-хуузу
рер күзелдиг сайгарлык
ны организаакчылар ча
рар. Олар Интернет четк
«Вконтакте» арында
Тываже» база Кызыл х
ның Төлээлекчилер хура
хөй-ниити чон хүлээп ал
риниң 2-48-35 телефонун
гап болур. Оон ангыда Ин
четкизинде «Туваонлайн»
болгаш СТС-Кызыл телек
деткичкилер халас рекл
салыр эргелиг.

«МЭЭН СООМДАН МАННА!»

Май 24-те Арат шөлүнгө ТР-нің Аныяктар херектеринің талазы-биле болгаш спорт яамызының база хоорайның мэриязының культура болгаш спорт талазы-биле департаментиниң организастаны "Мээң соомдан маңна!" дөп бөлүү-биле маңнаар чарыш болган. Агаар-бойдус бүргег, хадым-зырап-даа турар болза, Кызылдың өөредилге черлериниң сургуулдары, яамалар болгаш албан черлериниң аяылдакчылары — ниитизи-биле 1500 кижи аңаа идепкейлиг киришкен.

Уран гимнастиканың тренери Алена Удод чыылганчага хөглүг сула шимчээш-киннерни кылдырткан соон-да, Эрес Кара-Сал, Аян-оол Ондар баштаан мөгелер Арат шөлүндөн Тиелелге шөлүнге чедир халышкан. Ооң соонда спортчу оюннарже чыылган-нарны организаакчылар чалаан.

Олег Спитин, Кызылдын транспорт техникумунун 1-ги курсчузу: "Мен мында чаңгыс курсчуларым-биле күз-елдим-биле киржип келдим. Спортка ынак болгаш, стол теннизи, баскетбол секцияларынче барып турар мен".

Дамиран Монгуш, 9 ду-
гаар школаның 7-ги кла-
зының өөреникчизи: "2012
чылда "Мээң соомдан маңна!"
деп акцияга киржиپ турган
мен. Бо хүн дуңмаларым-би-
ле келдим. Мен бодум ушу
секциязынче барып турар мен,
Сүбедей спорт комплекзин-
ге чуңгулаарыңа ынак мен".

Владимир Шестаков, 4 дугаар школаның күш-куль-

тура башкызы: “Бо эртип турар акцияны деткип тур мен. Хемчегниң организакчылары маңажыр деп дүүн чаа дыңнаткан. Эге класс өөреникчилери — чайгы дыштанылгада, а доозукчу класстар ЕГЭ экзаменнеринге белеткенип эгелей берген болгай. Ынчангаш оларны кыска үе дургузунда чырынга берге болган. Бис школависта хүннүн-не эртенги сула шимчээшкиннерни албан кылып турар бис. Ынчангаш өөреникчилер омак-сергек өөренип кириптерлер. Урутларга улегерчижек болуп, хүннүн-не «Сергек, омак эртен» деп акцияга киржиринче бүгүдени кыйгырып тур мен. Эртенги сула шимчээшкиннер кылып шөлдерни

көвүдедир болза эки. "Буян Бадырғы" аалчылар бажыңының девискээри делгем-дир, аңаа спортчу хемчеглерни эр-тирерин сүмелээр-дир мен"

Эрткен чылдарда бөлүү-биле маңнаар чарышка 300 хире киж и маңнажып турган болза, бо чылын 5 катап хөй киж и халаан. Аңаа маңнаарынга сонуургалдыг кижилерден аңгыда ада-нези-биле келген 3-5 харлыг урулгар, улуг назылыг хоочуннарның хөйү-биле киржип келгени — амыдыралдың кадык овор-хевириң шилип алганының херечизи-дир. Спортка сонуургалдыг аныак-өскөн келир үеде кадык, чедишкинниг кижилер болуру чугаажок.

Арынны Шончалай ХОВАЛЫГ белеткээн.
Чуруктарны Чингис СААЯ тырттырган.

СОЧИГЕ КАМГАЛААР

Республиканың 1 ду-
гаар школа-интернадының
бут бөмбүүнүн чыынды ко-
мандазы удавас Сочиге бо-
лур маргылдаага киржир.

Олар республикага, Новосибирск хоорайга школа-интернаттар аразына мини-футбол маргылдаазына тиилекчи болуп, Сибирьнің шыырак командалы кылдыр жылгалар унген. Команда бо хуннерде Сочиже аъттаныптарынга белеткенип турар. Маргылдааның организаакчылары бүгү чарыгдалдарын боттары хүлээнип алган.

Школа-интернаттың командазында 6,7 класстын

өөреникчилеринге Ты
Сибирьнің чемпионна
луру — улуғ тиіелге.
ның Өөредилге болгаш
яамызы тиілекчи коман
кедер хевинге ниити.
ле 63 муң рубльди үнд

Уттуру-даа тургаш, бичылче тура дүшпейн, бичгаар чүткүлдүүндөн оолдзээн тиилелгезин чедип анар. Бир эвес оолдар Сэки түннелдерлиг болур. За, улаштыр Лондонга дечергелиг маргылдаага кирэргини чаалап алырлар. Чангаш оларга тиилелгелин чып келирин күзөл каалы

ЭРЭС-КАШПАГАЙ ХООЧУННА

Хаттыг, соок хүн турза-даа, Бай-Тайга кожуунуң Дээрбе Адаа деп черге Бай-Тал, Тээли, Шуй, Хемчик, Эр-Хавак сумуларының улуг назылыг спортчулары шагында чыгылып кээп, активчи чоруун көргүскен. Хол бөмбүүнге 5 команда аразынга долгандыр ойнаар системабиле ойнаан түңнелинде Шуй — 1-ги, Тээли — 2-ги, Эр-Хавак 3-кү черлерни ээлээн. Чиик атлетикага херээженнер — 200 метрге, эр улус 400 метрге чарышкан. Бай-Талдан 55 харлыг Алла Саяа удурланыкчыларын ораныч мурнаан. Чүгүрер эр спортчулардан Тээлинин, Эр-Хавактын, Шуйнуң төлээлери 1-ги, 2-ги, 3-кү черлерни алган.

Кара адарынга эр улус аразынга Ондар-оол Бовулаш (Тээли), херээжен улустан Светлана Самбый-оол (Тээли) олар тергийдээн. Канат тыртарынга

маргылдаа эң солун б
хөй аарыкчыларның ки
гейин хаара туткан. Шуй
чагыргазының даргазы
рей Чагырның деткимчез
хөй-аът кирген, ооң спор
лары тиилелгени чедип ал
Ийиги черни — Ээр-Хавак
музунуң командазы, ү
черде тээлижилер бол

Алды этаптыг эстаф-
дүшкүүлүг демиселге эрт
Аңаа Шуй сумузуңуң коман-
зы тиилээн. Ийиги, үшкү
лерни Тээли, Бай-Талдын у
назылыг спортчулары ээлэ-
Маргылдаалар бедик д
нелге эрткен. 1-ги чег
болгаш шилчип чоруур
бокту Шуй сумузуңуң на
ралдыг, тиилелгеже чүтк
дүг командазы чаалап алг
Ким-оол САРЫГ-ДОНГА
Тыва АССР-ниң алдарл
башкызы.

Тээли суур.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
С. ямызы.

Тул Кол редактор
төө И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

рынок 667000. Кызыл хоорай,
содармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нийтлел-политиктиг килдис—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи—2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амьдрал килдизи—2-03-88. Очулга килдизи—2-03-87. Реклама, чарлал килдизи—2-03-90, соттел: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катар үнер. Хемчээд 2 парлаар ама.

Тилаж 7392. Малайзия

Тираж 7392. Чагыз 64. Номерни парлалгаже дужааганы: график
езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008455 КПП 1701000001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харьулзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар ады-
нга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле
селели «Шын» солуну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүртүккээн. Херечилелдин дуу-
- ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тыяполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).